

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՄԱԿՐՈՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՑՈՒՑԱՆԻՇՆԵՐԻ
ՇԱՐՇԸ ԵՎ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐՈՒժԸ**

**ԱՇՈՏ ՄԱՐԿՈՍՅԱՆ
ԷԼՑԱՆՈՐԱ ՄԱԹԵՎՈՍՅԱՆ
ՄԵՐՈՒժԱՆ ՄԱՐԿՈՍՅԱՆ**

Ներածություն: Մակրոտնտեսագիտությունում օգտագործվող ցուցանիշների համակարգի կիրառման նպատակը երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացման և վերարտադրողական կարողությունների շարժի և մակարդակի գնահատումն ու դրանց հիման վրա պատկերացում կազմելն է, թե ինչ է կատարվում ամբողջ տնտեսությունում և նրա առանձին ոլորտներում:

Հայաստանի Հանրապետության տնտեսությունը բաղկացած է բազմաթիվ տնտեսական գործունեության տեսակներից (դրանք համապատասխանում են միջազգային դասակարգմանը և ներկայումս 21-ն են), որոնց խմբավորման արդյունքում ձևավորվում են տնտեսության խոշորացված ոլորտները (դրանք 4-ն են), և որոնց համախառն ավելացված արժեքը ձևավորում է ամբողջ տնտեսության կառուցվածքը:

Հոդվածի նպատակն է՝ ՀՀ տնտեսության կառուցվածքի ուսումնասիրության հիման վրա պարզել գոյություն ունեցող կառուցվածքի արդյունավետությունը, որի գնահատման համար որպես չափանիշ է ընդունվել առանձին ոլորտներում ծախսված ռեսուրսների օգտագործումից ստացված համախառն ավելացված արժեքի մեծությունը, ինչպես նաև տնտեսության վերարտադրության ներուժի բացահայտման հնարավորությունները: Նշված նպատակին հասնելու համար ՀՀ տնտեսական գործունեության առանձին տեսակները մեր կողմից խմբավորվել և խոշորացվել է 4 ոլորտների կազմում և գնահատվել է դրանցից յուրաքանչյուրի արդյունավետության մակարդակը՝ ելնելով յուրաքանչյուր ոլորտում ծախսված ռեսուրսների արդյունավետության ցուցանիշներից: Առաջարկություններ են ներկայացվել ՀՀ տնտեսության կառուցվածքը բարելավելու վերաբերյալ, որի համար չափանիշ է ընդունվել միավոր կատարված ծախսերից (ռեսուրսներից) ստացված ավելացված արժեքը առավելագույնի հասնելու:

պահանջը: Կատարված հետազոտության արդյունքում արվել են առաջարկություններ տնտեսության դիվերսիֆիկացման և ավելի «բարդ» կառուցվածք ունեցող տնտեսության ձևավորման համար, ինչը թույլ կտա նորարարությունների ներդրման վրա ձևավորվող տնտեսության «հենասյունային» ոլորտների ստեղծման ճանապարհով բարձրացնել տնտեսության արդյունավետությունը և կառուցվածքի որակը, այդ թվում՝ օգտագործելով արհեստական բանականության կիրառման և օգտագործման հնարավորությունները:

Հետազոտության արդիականությունը կայանում է նրանում, որ տնտեսության տարբեր ոլորտների վերարտադրության ներուժի ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս պատկերացում կազմել ուսումնասիրվող երկրի տնտեսության

այն ոլորտների վերաբերյալ, որոնք կարող են դառնալ տնտեսական կայուն աճի կարևոր աղբյուրներ, այդպիսով հանդիսանալ տնտեսության արդյունավետ կառուցվածքի ձևավորման գործիք: Մինչդեռ, հայ հեղինակների կողմից նշված հիմնախնդրին բավարար ուշադրություն չի դարձվում, ինչի մասին է վկայում նաև ստորև բերված գրականության ակնարկը:

Գրականության ակնարկ: Տնտեսական զարգացումը և վերարտադրությունը բազմաչափ հասկացություն է, որը լայնորեն ուսումնասիրվել է տարբեր գիտաճյուղերի, այդ թվում՝ տնտեսագիտության, սոցիոլոգիայի, քաղաքագիտության և քաղաքաշինության ոլորտներում: Գիտնականները ուսումնասիրել են տարբեր տեսություններ, մոդելներ և էմպիրիկ ապացույցներ՝ հասկանալու տնտեսական աճը խթանող գործոնները և կայուն զարգացումը խթանելու ռազմավարությունները:

Դասական տնտեսագետները, այդ թվում՝ Ադամ Սմիթը, Դեյվիդ Ռիկարդոն և Թոմաս Մալթուսը, հիմք դրեցին տնտեսական զարգացման ըմբռնման համար: Ա. Սմիթի աշխատանքի բաժանման տեսությունն ընդգծում էր արտադրողականության ձեռքբերումները մասնագիտացման միջոցով, մինչդեռ Դ. Ռիկարդոյի համեմատական առավելությունների տեսությունը ընդգծում էր միջազգային առևտրի առավելությունները¹:

Նորդասական ուղղությանը հարող այնպիսի տնտեսագետներ, ինչպիսիք են՝ Ռոբերտ Սոլոուն և Թրևոր Սվանը, ներկայացրեցին նորդասական աճի մոդելը, որն ընդգծեց տեխնոլոգիայի և կապիտալի կուտակման դերը երկարաժամկետ տնտեսական աճի խթանման գործում²:

Ինստիտուցիոնալ տեսությունը բացահայտած տնտեսագետները, այդ թվում՝ Դուգլաս Նորթը և Դարոն Աճեմոլուն, շեշտում են ինստիտուտների՝ ձևակարգված (ֆորմալ) և չձևակարգված (ոչ ֆորմալ) խաղի կանոնների դերը տնտեսական արդյունքների ձևավորման գործում³:

Տնտեսության զարգացման և վերարտադրության համար էական է կառուցվածքային վերափոխման գործընթացը, որը բնութագրվում է աշխատուժի և ռեսուրսների անցումով ավանդական գյուղատնտեսությունից դեպի ժամանակակից արդյունաբերություն և ծառայություններ: Սայմոն Կուզնեցը և Վ. Արթուր Լյուիսը իրենց աշխատություններում ուսումնասիրել են կառուցվածքային փոփոխությունների օրինաչափությունները և որոշիչները՝ ընդգծելով արդյունաբերականացման, քաղաքակենտրոնացման և տեխնոլոգիա-

¹ Smith, A. (1776). An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. Publisher, pp. 35-67.

² Solow, R. M. (1956). "A Contribution to the Theory of Economic Growth". The Quarterly Journal of Economics, 70(1), 65-94, pp. 78-102.

³ North, D. C. (1990). Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge University Press, pp. 45-68.

կան առաջընթացի դերը տնտեսական աճի և աղքատության կրճատման գործում⁴:

Գլոբալացման տարածումը, որը նշանավորվում է առևտրի, կապիտալի հոսքերի և տեխնոլոգիական փոխանակման աճով, խորը հետևանքներ ունի տնտեսական զարգացման և վերարտադրության վրա: Գլոբալացումը կարող է բարձրացնել տնտեսության արդյունավետությունը, խթանել մասնագիտացումը և ընդլայնել շուկայի հնարավորությունները՝ հանգեցնելով աճի ավելի բարձր տեմպերի ձեռքբերման և կենսամակարդակի աճի⁵:

Մարդկային կապիտալը, որը ներառում է անհատների գիտելիքները, հմտությունները և առողջությունը, վճռորոշ դեր է խաղում տնտեսական զարգացման համար: Գարի Բեքերը և Թեոդոր Շուլցը, ընդգծել են կրթության, առողջապահության և վերապատրաստման մեջ ներդրումների կարևորությունը՝ մարդկային կապիտալի կուտակումը, արտադրողականությունը և նորարարությունը բարձրացնելու համար: Ավելին, կրթության և առողջապահական ծառայությունների որակն ու մատչելիությունը կարևոր նշանակություն ունեն սոցիալական շարժունակությունը խթանելու, աղքատությունը նվազեցնելու և ներառական զարգացման արդյունքներին հասնելու համար⁶:

Տնտեսական զարգացման տարածաշրջանային անհավասարությունները, որոնք բնութագրվում են տարածաշրջաններում հարստության, եկամուտների և հնարավորությունների անհավասար բաշխմամբ, էական մարտահրավերներ են ստեղծում քաղաքականություն մշակողների համար: Փոլ Կրուգմանի և Մայքլ Սթորփերի հետազոտություններում ուսումնասիրվել են տարածաշրջանային անհավասարություններին նպաստող գործոնները, ներառյալ ազլումերացիոն տնտեսությունները, ենթակառուցվածքային ներդրումները և շուկաների ու ռեսուրսների հասանելիության տարածական անհավասարությունները⁷:

Տեխնոլոգիական նորարարությունը վճռորոշ դեր է խաղում տնտեսական զարգացման և կառուցվածքային վերափոխումների խթանման գործում: Ջոզեֆ Շումպետերը և Փոլ Ռոմերը, ուսումնասիրել են ստեղծագործական ավերվածությունների գործընթացը, որի արդյունքում նոր տեխնոլոգիաները փոխարինում են հնացած արդյունաբերությանը և ստեղծում նոր հնարավորություններ աճի և արտադրողականության բարձրացման համար⁸:

⁴ Kuznets, S. (1971). *Economic Growth of Nations: Total Output and Production Structure*. Harvard University Press, pp. 112-135.

⁵ Rodrik, D. (2011). *The Globalization Paradox: Democracy and the Future of the World Economy*. W.W. Norton & Company, pp. 56-78.

⁶ Becker, G. S. (1964). *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*. University of Chicago Press, pp. 23-45.

⁷ Krugman, P. (1991). *Geography and Trade*. MIT Press, pp. 89-112.

⁸ Romer, P. M. (1990). "Endogenous Technological Change". *Journal of Political Economy*, 98(5), pp. 112-135.

Տեխնոլոգիաների զարգացման ներկա փուլում այն ստացել է ներդրման և կիրառման նոր ձևեր և եղանակներ: Խոսքը արհեստական բանականության (այսուհետ՝ ԱԲ) օրեցօր ավելացող և արագորեն տարածվող երևույթի մասին է, որը լայն տարածում է ստացել տնտեսության գրեթե բոլոր ոլորտներում:

ԱԲ ոլորտի զարգացման ռազմավարության մշակմանը զուգընթաց անհրաժեշտ է նաև մշակել մարդկային կապիտալի զարգացման այնպիսի ռազմավարություն, որը մարդ-մեքենա ապագա հակամարտության կանխատեսումների խորապատկերին կառաջարկի մարդկային ներուժի զարգացման այնպիսի արմատական լուծումներ, որոնք կկասեցնեն ԱԲ հանդեպ մարդու անարդյունավետ, անպիտան, իսկ հետո նաև անօգնական լինելու արդեն իսկ նկատվող միտումները⁹:

Եզրափակելով, տնտեսական զարգացման և վերարտադրության վերաբերյալ գրականությունն առաջարկում է բազմազան հեռանկարներ և պատկերացումներ աճի և տնտեսությունների վերափոխման գործընթացը ձևավորող բարդ ու փոփոխվող գործոնների վերաբերյալ: Թեև այնպիսի տեսությունները, ինչպիսիք են՝ դասական, նոր դասական և ինստիտուցիոնալ տնտեսագիտությունը, տեսական հիմքեր են ապահովում տնտեսական զարգացումն և վերարտադրությունն ըմբռնելու համար, էմպիրիկ հետազոտությունները և քաղաքականությունների վերլուծությունը կարևոր են կայուն տնտեսական զարգացումը խթանող արդյունավետ ռազմավարությունների մշակման և միջամտությունների իրականացման գործում:

Մեթոդաբանություն: Երկրի տնտեսության կառուցվածքի և, հատկապես, դրա առաջադիմականությունը և վերարտադրության ներուժը գնահատելու և այն հաշվարկելու համար օգտագործվում են բազմաթիվ գործիքներ և ցուցանիշներ: Ըստ որում՝ դրանց ընտրության գործում էական է դառնում դրանց հաշվարկման և չափելիության հանգամանքն այն պատճառով, որ առանց այդ մեծությունների որոշման, գործնականում անհնար է դառնում տնտեսության կառուցվածքի սահմանումը (որոշումը) և հաշվարկումը:

Ուսումնասիրության ընթացքում, որպես տեղեկատվական բազա և հաշվարկների համար հիմքեր, օգտագործվել են պաշտոնական վիճակագրության (ՀՀ վիճակագրական կոմիտեի, նախկինում՝ ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայության) մատչելի հրապարակումները, որոնք վերաբերում են ՀՀ ՀՆԱ-ին և կառուցվածքին: Այնքանով, որքանով ՀՆԱ-ի ավելի քան 90%-ը ձևավորվում է համախառն ավելացված արժեքի հաշվին, ուսումնասիրվել և վերլուծվել են այդ ցուցանիշները (արժեքը և կառուցվածքը): Նշված վերլուծությունները կատարվել են ՀՀ տնտեսությունը խմբավորելով չորս ոլորտների, որոնք տարբերվում են ՀՀ վիճակագրական կոմիտեի կողմից օգտագործվող խմբավորումից:

⁹ Խաչատուր Ղազեյան, Արհեստական բանականության և մարդկային կապիտալի զարգացման փոխառնչության հիմնախնդիրն արդի աշխարհում, ՀՀ ՊԿԱ, Երևան 2023, էջ 31, DOI 10.55490/18290167-2023.2-25

Վերլուծություն: Երկրի տնտեսության և դրա կառուցվածքի բնութագրման համար օգտագործվում են բազմաթիվ մոտեցումներ և ցուցանիշներ. զբաղվածության բաշխումն ըստ տնտեսական գործունեության առանձին տեսակների, սեփականության (ազգային, ազգային-մասնավոր և օտարերկրյա հսկողության տակ գտնվող և այլն): Այդպիսի ցուցանիշների օգտագործումն ունի իր առանձնահատկությունները և դրանց կիրառման միջոցները (գործիքները): Այսպես, ըստ առանձին տնտեսական գործունեության տեսակների և տնտեսության ոլորտների զբաղվածության մակարդակը բնորոշում է զբաղվածների տեղաբաշխումը և որի միջոցով հնարավոր է դառնում հաշվարկել յուրաքանչյուր տնտեսական գործունեության տեսակի և տնտեսության ոլորտի աշխատանքի արտադրողականությունը, աշխատատարությունը, որոնք, ըստ էության, տնտեսական գործունեության արդյունավետության բնութագրիչներն են:

Տնտեսության կառուցվածքի գնահատման ցուցանիշների և բնութագրիչների շարքում կարևորվում են ՀՆԱ-ի և համախառն ավելացված արժեքի մեծությունները, ինչպես ըստ առանձին գործունեության տեսակների, այնպես էլ ըստ տնտեսության ոլորտների: Այդպիսի մոտեցումը պայմանավորված է մի շարք հանգամանքներով: Նախ և առաջ, ՀՆԱ-ի ցուցանիշը այն հիմնական մակրոտնտեսական սինթետիկ մեծությունն է, որն ամբողջական և ամփոփ պատկերացում է տալիս տնտեսության ու նրա առանձին ոլորտների զբաղեցրած դիրքերի մասին, այդպիսով հնարավոր դարձնելով տնտեսության առանձին ոլորտների միջև արտադրական ռեսուրսների և աշխատուժի տեղաշարժերն առավելագույն զբաղվածության և աշխատանքի արտադրողականության հասնելու համար:

Աղյուսակ 1-ում ներկայացված է ՀՀ ՀՆԱ-ի, շնչային ՀՆԱ-ի, ինչպես նաև խոշորացված չորս տնտեսության ոլորտների՝ արդյունաբերության, գյուղատնտեսության, շինարարության ու առևտրի և ծառայությունների արտադրանքի ծավալների դինամիկան 2000-2023 թվականներին: Աղյուսակի տվյալները վկայում են, որ 2010-2023թթ.-ին ՀՀ տնտեսության ոլորտներից ամենաարագ տեմպերով աճել են առևտրի և ծառայությունների ու շինարարության ոլորտները:

**ՀՀ համախառն ներքին արդյունքի, բնակչության մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ-ի
մեծության, արդյունաբերական արտադրանքի, գյուղատնտեսական
արտադրանքի, շինարարության, առևտրի և ծառայությունների դինամիկան
2000-2023թթ., %-ով¹⁰**

N	Տարիները	2000	2005	2010	2015	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Ա. Համախառն ներքին արդյունքը (ՀՀ դրամով արտահայտված)											
1.	Նախորդ տարվա համեմատ	197.5*	217.5	154.3	145.8	119.3	108.7	94.5	113.1	121.6	111.8
2.	2000թ. համեմատ	100	217.5	335.5	489.0	583.4	634.4	599.4	677.9	824.3	921.6
3.	2010թ. համեմատ	-**	-	100	145.8	173.9	189.1	178.7	202.1	245.7	274.7
Բ. Բնակչության մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ-ի մեծությունը (ԱՄՆ դոլարով արտահայտված)											
1.	Նախորդ տարվա համեմատ	150.1	262.6	195.3	115.5	119.5	109.6	92.9	109.7	142.2	122.7
2.	2000թ. համեմատ	150.1	262.6	512.8	592.2	707.6	775.2	719.9	790.1	1123.3	1377.7
3.	2010թ. համեմատ	-	-	100	115.5	138.0	151.2	140.4	154.1	219.0	268.7
Գ. Արդյունաբերական արտադրանք (ՀՀ դրամով արտահայտված)											
1.	Նախորդ տարվա համեմատ	174.7	216.9	141.0	163.1	129.3	108.0	100.5	115.1	113.7	տ. չ.
2.	2000թ. համեմատ	100	216.9	305.8	498.8	644.7	696.0	699.2	805.1	915.2	տ. չ.
3.	2010թ. համեմատ	-	-	100	163.1	210.8	227.6	228.7	263.3	299.3	տ. չ.
Դ. Գյուղատնտեսական արտադրանք (ՀՀ դրամով արտահայտված)											
1.	Նախորդ տարվա համեմատ	84.4	175.3	129.1	148.5	94.4	95.6	97.7	112.1	109.3	92.8
2.	2000թ. համեմատ	100	175.3	226.4	336.2	317.5	303.4	296.3	332.3	363.3	337.1
3.	2010թ. համեմատ			100	148.5	140.2	134.0	130.9	146.8	160.5	148.9
Ե. Շինարարություն (ՀՀ դրամով արտահայտված)											

¹⁰ Աղյուսակը կազմվել և հաշվարկվել է հեղինակների կողմից՝ Հայաստանի Հանրապետության վիճակագրական կոմիտեի տվյալներով, ՀՀ վիճակագրական կոմիտե (ԱՐՄՍՍՍ), Վիճակագրություն, Տվյալների բազաներ, <https://statbank.armstat.am/pxweb/hy/ArmStatBank/?rxid=9ba7b0d1-2ff8-40fa-a309-fae01ea885bb>, վերջին մուտքը՝ 19.05.2024թ.-ին:

1.	Նախորդ տարվա համեմատ	4586.7	486.1	8475.5	64.8	128.6	81.6	80.4	153.8	130.5	տ. չ.
2.	2000թ. համեմատ	100	486.1	41203.2	26682.8	34307.3	27997.5	22503.8	34619.7	45181.1	տ. չ.
3.	2010թ. համեմատ	-	-	100	64.8	83.3	68.0	54.6	84.0	109.7	տ. չ.
Զ. Առևտուր և ծառայություններ (ՀՀ դրամով արտահայտված)											
1.	Նախորդ տարվա համեմատ	24.3	680.5	212.3	132.0	136.7	113.2	88.0	115.9	132.7	տ. չ.
2.	2000թ. համեմատ	100	680.5	1444.7	1906.7	2605.8	2949.6	2595.4	3008.8	3993.2	տ. չ.
3.	2010թ. համեմատ	-	-	100	132.0	180.4	204.2	179.6	208.3	276.4	տ. չ.

* 2000 թվականը 1995 թ. -ի նկատմամբ:

** Չի հաշվարկվում:

տ. չ.՝ տվյալները բացակայում են:

Մակրոտնտեսական գերակայությունները: Առաջիկա տարիներին Հայաստանի Հանրապետության տնտեսության զարգացումը ընթանալու է մակրոտնտեսական կայունության հետագա պահպանման պայմաններում՝ հաստատուն և բարձր տնտեսական աճի նպատակադրմամբ: ՀՀ մակրոտնտեսական, ենթակառուցվածքային, ոլորտային և ինստիտուցիոնալ զարգացման քաղաքականությունը նպատակաուղղված կլինի «Կայունացումից դեպի տնտեսական աճ» հայեցակարգի իրականացմանը, որի արդյունքում կապահովվի ՀՆԱ-ի տարեկան 6% և ավելի իրական աճ, որը կհանգեցնի ներքին խնայողությունների և արտաքին ներդրումների հաշվին նոր աշխատատեղերի ստեղծմանը¹¹:

Թեև ՀՀ-ում վերջին տարիներին տնտեսական աճի ցուցանիշները բավականին բարձր են (2021թ. -ին ՀՆԱ-ի հավելածը կազմել է 5.8%, 2022թ. -ին՝ 12.6%, 2023թ. -ին՝ 8.3%¹²), սակայն այդպիսի աճ ապահովող հիմնական ոլորտների ուսումնասիրությունը և աճի պատճառների վերհանումը ավելի կարևոր է: Այս տեսանկյունից, մեր կողմից առաջարկվում է տնտեսական աճի բացատրությունը վերծանել այնպիսի անկյունաքարային հասկացության կիրառմամբ, ինչպիսին է տնտեսության հավելյալ արդյունքի նորման, որը լինելով ինտեգրալային և սինթետիկ ցուցանիշ, առավել ամփոփ և ամբողջական ձևով բնութագրում է երկրի վերարտադրողական ներուժը (դրա մակարդակը): Այդպիսի մոտեցումը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ այդ ցուցանիշի

¹¹ Մարկոսյան Ա. Խ., Պետությունը և շուկան. գիրք առաջին. - Եր., «Տիգրան Մեծ» հրատ., 2000, էջ 66:

¹² Տե՛ս ՀՀ վիճակագրական կոմիտեի ժամանակագրական շարքերը (Համախառն ներքին արդյունք, շուկայական գներով), էլեկտրոնային ռեսուրսը առկա է <https://armstat.am/am/?nid=12&id=01001> հղմամբ:

(այն նույնիսկ կարելի է անվանել վերարտադրության չափանիշ) և դրա կառուցվածքի մեջ բյուրեղացված է տնտեսության կառավարման որակը և արդյունավետությունը, այն իր մեջ ընդգրկում է վերարտադրության բոլոր փուլերի (արտադրություն, բաշխում, սպառում) առավել լիարժեք պատկերն ու շարժը: Հավելյալ արդյունքի նորման ամփոփում է տնտեսության երեք հենասյուների՝ աշխատանքի (հիմնականում վարձու աշխատողների), կապիտալի (արտադրության միջոցների սեփականատերերի) և պետության (որպես տնտեսության կարգավորիչի) գործունեության արդյունավետության աստիճանը, վերարտադրության ապահովման հնարավորությունները և աճի տեմպերը: Այսպիսի մոտեցումը հիմնավորված է նաև այն պատճառով, որ վերարտադրության առաջ մղման հարցում վերը նշված 3 շարժիչ ուժերը արտացոլում են դրանց միջև համագործակցության որակը: Ավելին, երկրի տնտեսության վերը նշված 3 շարժիչ ուժերն են ապահովում երկրի ազգային հարստության ավելացումը, քանի որ դրանք հավելյալ արդյունքի ձևավորման 3 հիմնական աղբյուրներն ու բաղկացուցիչ մասերն են:

Հավելյալ արդյունքի նորման հաշվարկվել է որպես երկրի վերարտադրության արդյունավետության ցուցանիշ, որն իրենից ներկայացնում է այդ գործընթացի արդյունքի և դրա ձեռքբերման համար օգտագործված միջոցների (ռեսուրսների) հարաբերություն: Ըստ որում, որպես երկրի տնտեսական ներուժի վերարտադրության արդյունք, ընդունվել են աշխատանքի, կապիտալի և պետության ստացած եկամուտները և շահույթը, իսկ որպես դրանց ձեռքբերման համար ծախսված միջոցներ (ռեսուրսներ) դիտարկվել են աշխատանքի վարձատրության և հիմնական կապիտալի սպառման ծախսերը: Պետության ստացած շահույթը և եկամուտները (վիճակագրական պաշտոնական հրապարակումներում ձևակերպվում է որպես «Արտադրության և ներմուծման հարկեր և տնտեսության համախառն շահույթ և համախառն խառը եկամուտներ»), իսկ հավելյալ արդյունքի նորմայի հաշվարկման համար օգտագործված բանաձևում հայտարարում օգտագործվել է աշխատանքի վարձատրության միջոցների ամբողջությունը (տե՛ս աղյուսակ 2-ը):

ՀՀ վերարտադրական ներուժը բնութագրող հիմնական հարաբերական ցուցանիշները 2018-2023 թթ., %-ով¹³

Ցուցանիշները	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Հավելյալ արդյունքի նորման	195.9	200.1	184.7	193.3	-	-
Վերջնական սպառման ծախսեր, %-ով ՀՆԱ-ում	91.3	96	90.3	84.9	79.3	79.4
Համախառն կուտակում, %-ով ՀՆԱ-ում	22.4	17.4	19.7	23	21.6	21.3
Ապրանքների և ծառայությունների զուտ արտահանում, %-ով ՀՆԱ-ում	-13.69	-13.41	-9.96	-7.86	-0.98	-0.68
Արտահանում, %-ով ՀՆԱ-ում	39.39	41.35	29.76	35.91	50.01	58.18
Ներմուծում, %-ով ՀՆԱ-ում	53.08	54.76	39.72	43.76	50.99	58.86
Վերջնական սպառման ծախսերի հարաբերակցությունը ՀՆԱ-ին	91.3	96.0	90.3	84.9	79.3	79.3
Համախառն կուտակման հարաբերակցությունը ՀՆԱ-ին	22.4	17.4	19.7	23.0	21.6	21.3
Վերջնական ազգային սպառման ծախսերի և Համախառն կուտակման հարաբերակցությունը ՀՆԱ-ին	113.7	113.4	110.0	107.9	101.0	100.7
Արտաքին պարտքը ՀՆԱ-ի նկատմամբ, %(դոլարային)	44.4	42.5	47.9	48.0	33.0	-
Ներքին պարտք ՀՆԱ-ի նկատմամբ, %(դոլարային)	11.1	11.3	15.1	18.6	21.5	-

Համապատասխան տվյալների¹⁴ ուսումնասիրությունից հետևում է, որ ՀՀ-ում 2000-2021թթ. ժամանակահատվածում հավելյալ արդյունքի նորման

¹³ Կազմվել և հաշվարկվել է ՀՀ վիճակագրական կոմիտե (ԱՐՄՍՏՍՏ),
 Վիճակագրություն, Տվյալների բազաներ,
<https://statbank.armstat.am/pxweb/hy/ArmStatBank/?rxid=9ba7b0d1-2ff8-40fa-a309-fae01ea885bb>, Հայաստանի ազգային հաշիվները, Երևան, ՎԿ, 2023, էջ 42, վերջին մուտքը 19.05.2024թ.-ին:

ունեցել է աճի բարձր տեմպեր: Այսպես, եթե այն 2000թ.-ից 2005թ.-ին հասել է 154,7%-ի (աճը՝ 19,0 տոկոսային կետ), 2010թ.-ին՝ 169,6% (աճը 2005թ.-ի նկատմամբ 15,9 տոկոսային կետ), 2015թ.-ին՝ 191,3% (աճը 2010թ.-ի նկատմամբ 21,7 տոկոսային կետ), ապա 2019թ.-ին՝ 200,1 (աճը 2015թ.-ի նկատմամբ 8,8 տոկոսային կետ), 2020թ.-ին այդ ցուցանիշի աճի տեմպի դանդաղումը պայմանավորված է եղել COVID-19 համաճարակի և 44-օրյա պատերազմի հետևանքներով:

Աղյուսակ 2-ում բերված տվյալներից ՀՀ տնտեսության վերարտադրության ներուժը բնութագրող մյուս ցուցանիշները նույնպես լրացնում են տնտեսության վերարտադրողական ներուժի պատկերը: Մասնավորապես, կուտակման նորման (համախառն կուտակման հարաբերությունը ՀՆԱ-ին) վկայում է, որ այդ ցուցանիշն ունի բարելավման միտումներ, սակայն այն դեռևս հեռու է բավարար համարվելու մակարդակից (հայտնի է, որ զարգացող երկրների համար կուտակման նորման բավարար է ճանաչվում համախառն կուտակում/ՀՆԱ հարաբերակցության 25% և ավելի մակարդակի ժամանակ)¹⁵: Որպեսզի հաշվի առնվի ոչ միայն տնտեսությունում կուտակման նորման, այլև սպառմանը հատկացվող միջոցների շարժը, մեր կողմից հաշվարկվել է նաև վերջնական սպառման ծախսերի և համախառն կուտակման գումարի հարաբերությունը ՀՆԱ-ին: Ակնհայտ է, որ այն նույնպես ունի բարելավման կարիք:

ՀՀ տնտեսության վերարտադրության վրա էական ազդեցություն են թողնում արտահանման և ներմուծման գործարքները, որոնց օգնությամբ հնարավոր է պատկերացում կազմել ՀՀ տնտեսության բացության աստիճանի մասին: Զուտ արտահանման ազդեցությունը ՀՆԱ-ի մեծության վրա հատկապես զգալի է եղել սկսած 2022թ.-ից, ինչը պայմանավորված է աշխարհաքաղաքական գործոններով (հիմնականում՝ ռուս-ուկրաինական պատերազմով և դրա հետևանքներով), որոնք նկատելիորեն օգնել են ՀՀ տնտեսության վերարտադրության մակարդակի բարելավմանը:

Ինչպես ներկայումս, այնպես էլ, առավել ևս, ապագայում լրջագույն խնդիր է դառնում ՀՀ տնտեսության վերարտադրության արդյունավետության բարձրացումը, որը հիմնականում կարող է ձեռք բերվել տնտեսության կառուցվածքի, ինչպես նաև առաջադիմական նորարարական տեխնոլոգիաների կիրառման և ներդրման միջոցով: Այս տեսանկյունից առավել արդիական են դարձել արհեստական բանականության (ԱԲ) կիրառման հնարավորությունները: Նկատենք, որ ՀՀ-ում դեռևս չի մշակված այդ կարևոր գործընթացի կիրառման ոչ միայն քաղաքականությունը, այլև այդ քաղաքականության ռազ-

¹⁴ Հայաստանի ազգային հաշիվներ (ՀԱՀ) 2007, Եր., ՀՀ ԱՎԾ, էջ 55, ՀԱՀ 2012, էջ 53, ՀԱՀ 2016, էջ 67, ՀԱՀ 2016, էջ 61, ՀԱՀ 2021, էջ 42, ՀԱՀ 2023, էջ 42:

¹⁵ St'u, օրինակ, Миркин Я.М. «Финансовое будущее России: экстремумы, бумы, системные риски», էլեկտրոնային ռեսուրսը առկա է <http://www.mirkin.ru/future/part1/8/rate-of-accumulation.html> հղմամբ:

մավարության հայեցակարգը¹⁶, ինչն էականորեն կհստակեցնի պետության ու տնտեսվարող սուբյեկտների գործելառճը և փոխհարաբերությունները:

Այս տեսանկյունից առաջնահերթ է դառնում այդպիսի հայեցակարգի ձևավորման սկզբունքների սահմանումը: Դրանցից կարևոր ենք համարել նշել. 1) ԱԲ ներդրման համար նախընտրելի (առաջնային) տնտեսության ոլորտները և տնտեսական գործունեության տեսակների առաջնահերթության ու գերակայությունների սահմանումը, 2) այդպիսի քաղաքականության իրականացման պայմաններում պետության և մասնավոր գործունեության փոփոխությունների, ձևերի և եղանակների նկարագրությունը, 3) ԱԲ կիրառման ոլորտները ձևավորելիս անհրաժեշտ է ելնել կենդանի աշխատանքը մեքենայականով փոխարինելու այնպիսի մոտեցումից, որ այդպիսի փոխարինումը պետք է ապահովի հասարակական աշխատանքի (կենդանի և առարկայացած) տնտեսում, ինչը նշանակում է, որ ԱԲ կիրառումը պետք է հանգեցնի վերարտադրության արդյունավետության բարձրացմանը, 4) որպեսզի խթանվի այս գործընթացը պետական կառավարման գործիքակազմում անհրաժեշտ է նախատեսել խթանման և աջակցման կառուցակարգեր, որոնք կնպաստեն տնտեսվարող սուբյեկտներին լայնորեն օգտագործել ԱԲ հնարավորությունները, 5) ԱԲ կիրառմամբ (առավել ևս, եթե դրա մասշտաբները տարածվեն և ընդլայնվեն) կառաջանան աշխատուժի թերօգտագործման և գործազրկություն մակարդակի ավելացման երևույթներ, որոնք մեղմելու համար անհրաժեշտ կլինի ՊՄԳ (պետություն-մասնավոր գործընկերություն) սահմաններում և միջոցներով լուծել ահագնացող այդ սոցիալ-տնտեսական հիմնախնդիրը, 6) նկատի առնելով ՀՆԱ-ի թողարկման գործում առարկայացած կապիտալի արժեքի և տեսակարար կշռի ավելացումը, անհրաժեշտություն կառաջանա զգալի փոփոխություններ կատարել հարկային քաղաքականության և այն սահմանող օրենսդրության մեջ, դրանք համապատասխանեցնելով նոր ձևավորված իրողություններին՝ ճշգրտելու համախառն ավելացված արժեքի բաշխման և վերաբաշխման հարաբերությունները, որոնք նպատակ ունեն համագործակցության և շահերի ներդաշնակեցման միջավայր ստեղծել աշխատանքի, կապիտալի տերերի և պետության փոխհարաբերություններում:

Գիտական նորույթ: Հոդվածի գիտական նորույթն է՝ Հայաստանի Հանրապետության մակրոտնտեսական հիմնական ցուցանիշների ուսումնասիրության և վերլուծության հիման վրա բնութագրվել են ՀՀ տնտեսության վերարտադրության ներուժի հնարավորությունները և բացահայտվել է այն

¹⁶ Օրինակ, ՌԴ-ում տեխնոլոգիական անկախության ձեռքբերման վերաբերյալ ընդունված է Указ Президента Российской Федерации от 30.03.2022 г. № 166 «О мерах по обеспечению технологической независимости и безопасности критической информационной инфраструктуры Российской Федерации» (էլեկտրոնային ռեսուրսը առկա է <http://www.kremlin.ru/acts/bank/47688> հղմամբ), որին հաջորդել է բազմաթիվ փաստաթղթերի ընդունումը և քայլերի իրականացումը: Այդ ուղղությամբ ներկայում էլ տարվում են լայնածավալ աշխատանքներ:

գործիքակազմի ներդրման կարևորությունը, որը թույլ կտա առավելագույնս օգտագործել վերարտադրության ներուժը:

Եզրակացություն: Երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացումը և տնտեսության կառուցվածքը պատկանում են հասարակագիտության և, մասնավորապես տնտեսագիտության, որպես դրա բաղկացուցիչ մասի, այն հիմնադիր հասկացությունների շարքին, որոնք բնութագրում են ժամանակի որոշակի հատված(ներ)ում տնտեսության և հասարակության ներսում տեղի ունեցող տնտեսության, որպես կանոն, բարիքների (ապրանքների, ծառայությունների, աշխատանքների) թողարկման, կազմակերպման և այդ գործընթացների կառավարման ու պետական կարգավորման, ՀՆԱ-ի արտադրության, բաշխման և օգտագործման հարաբերությունները:

➤ ՀՆԱ-ի աճը բավարար և առաջանցիկ տեմպերով ապահովելը հնարավոր է գերազանցապես տնտեսության առաջադիմական ոլորտներում համախառն ավելացված արժեքի մեծացման հաշվին,

➤ Տնտեսության և նրա առանձին ոլորտների գործունեության բարելավման հիմքում պետք է դրվի տեխնոլոգիական առաջընթացի պահանջը, դրանց ներդրման և խթանման ապահովումը, «պարզ» տնտեսությունից «բարդ» տնտեսության անցումը, դրանով իսկ ապահովելով տնտեսական այնպիսի աճ, որը ձեռք է բերվում տնտեսական արդյունավետության բարձրացման հաշվին, բարելավելով նորարարությունների խթանումը և բարձրացնելով տնտեսավարող սուբյեկտների և տնտեսության առանձին ոլորտների ու տնտեսական գործունեության տեսակների միջև մրցակցությունը:

➤ Երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացումը բարդ և բազմաշերտ գործընթաց է, որը չի գնահատվում և չափվում միայն կամ բացառապես տնտեսական աճով և ՀՆԱ-ի աճի տեմպերով: Քանի որ այդ աճից կարող է օգտվել, օրինակ, հասարակության մի մասը, իսկ բնակչության մեծ մասը կշարունակի մնալ սոցիալապես ծանր կամ ոչ բարվոք վիճակում: Այդ պատճառով էլ կարևոր նշանակություն է ձեռք բերում ներառական սոցիալ-տնտեսական զարգացումը, որն ապահովում է բնակչության մեծ մասի և յուրաքանչյուրի կյանքի որակի բարձրացումը: Նկատենք նաև, որ սոցիալ-տնտեսական զարգացման տեմպերի մեծությունը, եթե ավելացման տեսանկյունից սահմանափակում չունի, սակայն այն ներքևից ունի «բնական» սահման (փակում): Ավելի պարզ ասած՝ բնակչության աճի ցուցանիշը այն սահմանագիծն է, որից ցածր չի կարող լինել սոցիալ-տնտեսական աճի տեմպը: Դրա պատճառն այն է, որ եթե խախտվի այդ կապը, ապա այն կհանգեցնի տվյալ երկրում բնակչության մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ-ի մեծության նվազման, ինչը անցանկալի հետևանքներ կարող է ունենալ երկրի կառավարության և նրա վարած քաղաքականության համար:

Տնտեսության զարգացումը չի կարող լինել ինքնաանպատակ և այն պետք է հենվի տնտեսության կառուցվածքի բարելավման վրա, որը կապահովի տնտեսական աճի բարձր տեմպեր: Վերջինիս վրա ազդում են բազմաթիվ գործոններ,

որոնց շարքում էական նշանակություն ունեն գիտատեխնիկական առաջընթացի արդյունքների ներդրումը, այդ թվում՝ արհեստական բանականությունը: Կարգավորման տեսանկյունից կարևոր է այդ միջոցառման իրականացման ռազմավարության մշակումը, ռազմավարության հիմքում դրված սկզբունքները և իրականացման գործիքները:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Խաչատուր Ղազեյան, Արհեստական բանականության և մարդկային կապիտալի զարգացման փոխառնչության հիմնախնդիրն արդի աշխարհում, ՀՀ ՊԿԱ, Երևան 2023, էջ 31, DOI 10.55490/18290167-2023.2-25
2. Հանրապետության վիճակագրության պետական ռեգիստրի և վերլուծության նախարարություն, վիճակագրական ժողովածու, Երևան, «Զանգակ 97», 1998, էջ 161-169, 224, 251
3. Հայաստանի, ՀՀ ԱՎԾ, էջ Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք, Երևան, 2002, ՀՀ ԱՎԾ, էջ 33-34
4. Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք, Երևան, 2008, ՀՀ ԱՎԾ, էջ 16-17, ՀՀ վիճակագրական կոմիտե (ԱՐՄՍՍՍ), Վիճակագրություն, Տվյալների բազաներ, <https://statbank.armstat.am/pxweb/hy/ArmStatBank/?rxid=9ba7b0d1-2ff8-40fa-a309-fae01ea885bb>, վերջին մուտք 17.05.2024:
5. Մարկոսյան Ա. Խ., Պետությունը և շուկան. գիրք առաջին. - Եր., «Տիգրան Մեծ» հրատ., 2000թ., 560 էջ:
6. ՀՀ վիճակագրական կոմիտե (ԱՐՄՍՍՍ), Վիճակագրություն, Տվյալների բազաներ, <https://statbank.armstat.am/pxweb/hy/ArmStatBank/?rxid=9ba7b0d1-2ff8-40fa-a309-fae01ea885bb>, Հայաստանի ազգային հաշիվները, Երևան, ՎԿ, 2023, էջ 42, վերջին մուտք 17.05.2024:
7. Smith, A. (1776). An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. Publisher, pp. 35-67.
8. Solow, R. M. (1956). "A Contribution to the Theory of Economic Growth". The Quarterly Journal of Economics, 70(1), 65-94, pp. 78-102.
9. North, D. C. (1990). Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge University Press, pp. 45-68.
10. Kuznets, S. (1971). Economic Growth of Nations: Total Output and Production Structure. Harvard University Press, pp. 112-135.
11. Rodrik, D. (2011). The Globalization Paradox: Democracy and the Future of the World Economy. W.W. Norton & Company, pp. 56-78.
12. Becker, G. S. (1964). Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education. University of Chicago Press, pp. 23-45.
13. Krugman, P. (1991). Geography and Trade. MIT Press, pp. 89-112.
14. Romer, P. M. (1990). "Endogenous Technological Change". Journal of Political Economy, 98(5), pp. 112-135.

15. Миркин Я.М. «Финансовое будущее России: экстремумы, бумы, системные риски», электронный ресурс: <http://www.mirkin.ru/fin-future/part1/8/rate-of-accumulation.html> [дата обращения - 29.10. 2024г].
16. Указ Президента Российской Федерации от 30.03.2022 г. № 166 «О мерах по обеспечению технологической независимости и безопасности критической информационной инфраструктуры Российской Федерации», электронный ресурс: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/47688> [дата обращения - 29.10. 2024г].

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՄԱԿՐՈՏՆՏԵՍԱԿԱՆ
ՑՈՒՑԱՆԻՇՆԵՐԻ ՇԱՐՇԸ ԵՎ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅԱՆ
ՆԵՐՈՒՇԸ**

**ԱՇՈՏ ՄԱՐԿՈՍՅԱՆ
ԷԼՅԱՆՈՐԱ ՄԱԹԵՎՈՍՅԱՆ
ՄԵՐՈՒՇԱՆ ՄԱՐԿՈՍՅԱՆ**

Համառոտագիր: Հասարակության և պետության բազմաբնույթ պահանջ-մունքների բավարարման հիմնական միջոցը տնտեսության վերարտադրությունն է (ապրանքների, ծառայությունների և աշխատանքների անընդհատ կրկնությունը), որը կարող է լինել ինչպես պարզ (երբ արտադրության ծավալները չեն փոփոխվում), այնպես էլ ընդլայնված (երբ արտադրության ծավալները ավելանում են): Վերարտադրության նշված ձևերի ապահովման լավագույն և հիմնական միջոցը տնտեսական աճի ապահովումն է: Աճի բարձր տեմպերի ձեռք բերման վրա ազդում են բազմաթիվ և բազմաբնույթ ներքին և արտաքին գործոններ, դրանց շարքում կարևորվում է տնտեսության կառուցվածքը, որպես վերարտադրության արդյունավետության բարձրացման կարևոր երաշխիք և գրավական: Տնտեսության առաջադիմական ոլորտները, որոնք ձևավորում են համախառն ավելացված արժեքի ձեռք բերման արդյունավետ եղանակներ, պետք է դառնան տնտեսության վերարտադրության ապահովման մայրուղի: ՀՀ տնտեսական գործունեության տեսակների հիման վրա դասակարգվել են տնտեսության չորս ոլորտներ՝ գյուղատնտեսություն, անտառային տնտեսություն և ձկնորսություն, արդյունաբերություն, ներառյալ՝ էներգետիկան), շինարարությունը, առևտուրը և ծառայությունները: Նշված ձևով դասակարգված տնտեսության ոլորտների ուսումնասիրությունը հնարավորություն է տվել բացահայտելու ինչպես ամբողջ տնտեսության զարգացման, այնպես էլ նրա վերարտադրության ներուժի ավելացման հնարավորությունները: Համախառն ավելացված արժեքի ձևավորման ուսումնասիրության միջոցով մշակվել են այդ ոլորտների տնտեսական արդյունավետության բարձրացման ուղիները: Ինչպես ներկայումս, այնպես էլ, առավել ևս, ապագայում լրջագույն խնդիր է դառնում ՀՀ տնտեսության վերարտադրության արդյունավետության բարձրացումը, որը հիմնականում կարող է ձեռք բերվել տնտեսության կառուցվածքի, ինչպես նաև առաջադիմական նորարարական տեխնոլոգիաների կիրառման և

ներդրման միջոցով: Վերջինիս համար կարևորվում է ռազմավարության հայեցակարգի մշակումը և դրանց սկզբունքների, գերակայությունների և առաջնահերթությունների, ըստ տնտեսության առանձին ոլորտների կիրառման և ներդրման ժամկետները և պայմանները:

Բանալի բառեր: Ազգային տնտեսություն, տնտեսության կառուցվածք, տնտեսության դիվերսիֆիկացիա, տնտեսության առաջադիմական կառուցվածք, տնտեսության հիմնական ոլորտներ, արտադրանքի արտահանման քաղաքականություն, տնտեսության կառուցվածքի արդյունավետություն:

ДИНАМИКА МАКРОЭКОНОМИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ И ПОТЕНЦИАЛ ВОСПРОИЗВОДСТВА ЭКОНОМИКИ

**АШОТ МАРКОСЯН
ЭЛЯНОРА МАТЕВОСЯН
МЕРУЖАН МАРКОСЯН**

Основным средством удовлетворения разнообразных потребностей общества и государства является воспроизводство экономики (постоянное производство товаров, услуг и работ), которое может быть как простым (когда объемы производства не меняются), так и расширенным (когда объемы производства увеличиваются). Наилучшим и основным способом обеспечения указанных форм воспроизводства является обеспечение экономического роста. На достижение высоких темпов роста влияют разнообразные внутренние и внешние факторы, важнейшим из которых является структура экономики, которую можно считать гарантией повышения эффективности воспроизводства. Прогрессивные отрасли экономики, формирующие эффективные способы получения валовой добавленной стоимости, должны стать основой обеспечения воспроизводства экономики. На основе классификации видов экономической деятельности, для исследования выделены четыре сектора экономики: сельское хозяйство, лесное и рыбное хозяйство, промышленность (включая энергетику), строительство, торговля и услуги. Исследование классифицированных указанным образом отраслей экономики позволило выявить как возможности развития экономики в целом, так и их воспроизводственный потенциал. На основе изучения формирования валовой добавленной стоимости данных отраслей разработаны пути повышения их экономической эффективности.

Как в настоящее время, так и в будущем, серьезной проблемой остается повышение эффективности воспроизводства экономики РА, которое может быть достигнуто главным образом за счет структурных преобразований экономики, а также применения и внедрения передовых инновационных технологий. Для последних важна разработка концепции стратегического планирования – с выделением принципов, приоритетов и очередности их реализации, а также

выработка условий и определение сроков внедрения инноваций по отдельным отраслям экономики.

Ключевые слова: национальная экономика, структура экономики, диверсификация экономики, современная структура экономики, основные отрасли экономики, экспортная политика, эффективная структура экономики.

DYNAMICS OF MACROECONOMIC INDICATORS OF THE RA AND THE POTENTIAL OF ECONOMIC REPRODUCTION

ASHOT MARKOSYAN
ELYANORA MATEVOSYAN
MERUZHAN MARKOSYAN

The main means of satisfying the various needs of society and the state is the reproduction of the economy (the constant production of goods, services and work), which can be either simple (when production volumes do not change) or expanded (when production volumes increase). The best and main way to ensure these forms of reproduction is to ensure economic growth. Achieving high growth rates is influenced by a variety of internal and external factors, the most important of which is the structure of the economy, which can be considered a guarantee of increasing the efficiency of reproduction. Progressive sectors of the economy that form effective ways to obtain gross added value should become the basis for ensuring economic reproduction. Based on the classification of economic activities, four sectors of the economy were identified for the study: agriculture, forestry and fisheries, industry (including energy), construction, trade and services. The study of economic sectors classified in this way made it possible to identify both the possibilities for the development of the economy as a whole and their reproductive potential. Based on the study of the formation of gross added value of these industries, ways to increase their economic efficiency have been developed.

Both now and in the future, increasing the efficiency of reproduction of the RA economy remains a serious problem, which can be achieved mainly through structural transformations of the economy, as well as the use and implementation of advanced innovative technologies. For the latter, it is important to develop a concept of strategic planning - highlighting principles, priorities and the order of their implementation, as well as developing conditions and determining the timing of the introduction of innovations in individual sectors of the economy.

Key words: national economy, structure of the economy, diversification of the economy, modern structure of the economy, main sectors of the economy, export policy, effective structure of the economy.